

JERZY GRYGIEL
(Uniwersytet Jagielloński, Kraków)

JAN HUS – 600 LAT PÓŹNIEJ

W dniu 14 stycznia 2016 roku w holu Biblioteki Jagiellońskiej otwarto w wyniku wspólnej inicjatywy Czeskiego Centrum w Warszawie oraz Biblioteki Jagiellońska wystawę *Jan Hus – 600 lat później*. Otwarcia towarzyszył odbyty w sali konferencyjnej (godz. 10.00–14.00) polsko-czeski panel dyskusyjny. Uczestniczyli w nim ze strony czeskiej dr Petr Janyška (Czeskie Centrum w Warszawie) i mgr Jakub Smrčka (Husycie muzeum w Taborze), a ze strony polskiej dr Paweł Nowakowski (Akademia Ignatianum w Krakowie) oraz dr Tomasz Graff (Uniwersytet św. Jana Pawła II w Krakowie). Magister Smrčka wygłosił referat *Postać i proces Jana Husa*, w którym skupił się na samej postaci czeskiego reformatora, pochodzącego z Husinca w południowych Czechach. Wspomniał o upamiętnieniu Husa jako czeskiego bohatera narodowego zaliczanego do panteonu najwybitniejszych Czechów, poczynając od Karola IV z Luksemburga po Tomasza G. Masaryka. Przypomniał też słuchaczom, że przewodnim hasłem było dla Husa zdanie „prawda Boża zwycięży”, z którego słowo „Boża” bywa, niestety, coraz częściej usuwane. Z kolei dr P. Nowakowski w swoim referacie *Nauka Husa a husytyzm* starał się wykazać, że w zasadzie sam Hus nie propagował utrakwizmu i był raczej moralizatorem. Do Husa jako do osoby niewinnie skazanej, a nie do jego nauki, odwoływali się też delegaci czescy na sobór bazylejski. Na koniec prelegent przypomniał, że podczas debaty przed królem Jerzym z Podiebradów w 1465 roku nawróceni na katolicyzm dawni utrakwiści polemizowali z Janem Rokycaną, podając przykłady z nauki Husa sprzeczne z utrakwizmem. W swoim referacie *Polacy a Jan Hus i husytyzm* dr Tomasz Graff omówił rolę Polaków na uniwersytecie praskim w przededniu rewolucji husyckiej. Wspomniał o najwybitniejszych z nich, między innymi o Pawle Włodkowicu, który najprawdopodobniej osobiście odwiedził Husa w więzieniu i był mu przychylny. Wspomniał też o przyjaznych kontaktach politycznych polsko-czeskich, których uwieńczeniem była propozycja przyjęcia korony czeskiej przedstawiona Jagielle, a następnie Witoldowi. Z kolei ze swoim referatem zatytułowanym *Znaczenie Husa w oczach Czechów od XIX wieku do współczesności* wystąpił dr Petr Janyška, który przede wszystkim starał się

ukazać słuchaczom polskim, kim dzisiaj dla współczesnych Czechów jest Jan Hus. Dzieci czeskie znają go przede wszystkim jako reformatora ortografii. Zapatrywania Husa adaptowały niemal wszystkie nurty myślowo-polityczne. Od konserwatystów i liberałów, a nawet komunistów, aż po dzisiejszych narodowców. Na koniec, w nawiązaniu do 600-letniej rocznicy egzekucji Husa, prelegent wspominał o powolnym zasypywaniu rowu ideowego między Watykanem a protestantami czeskimi i o możliwości, jeśli nie prawnej, to przynajmniej moralnej, rehabilitacji czeskiego reformatora.

Wystawa *Jan Hus – 600 lat później* trwała od 14 stycznia do 20 lutego 2016 roku, ciesząc się sporym zainteresowaniem zarówno wśród czytelników Biblioteki Jagiellońskiej, jak i mieszkańców Krakowa. Materiały na wystawę dostarczyło Centrum Czeskie w Warszawie, a o ich ciekawą ekspozycję zadbała kuratorka wystawy z ramienia biblioteki mgr Małgorzata Kusak. Ilustracje, a także teksty w wersji polskiej i angielskiej, umieszczono na 18 tablicach, ukazujących w przekroju życie i działalność Jana Husa.

Na Tablicy I zatytułowanej *Droga wiary i sumienia* umieszczono rycinę z *Kroniki soboru w Konstancji* pióra Ulricha z Richentalu, przedstawiającą moment spalania Husa na stosie w hańbiącej czapce, którą nakładano na głowę heretykom. Komentarz umieszczony na tablicy informował o skazaniu Husa na śmierć i spalenie go 6 lipca 1415 roku na stosie. Egzekucja Husa wbrew nadziejom ojców soboru nie doprowadziła do odnowienia jedności teologicznej, lecz wpędziła Czechy w długoletnią wojnę religijną. Husyci zwycięsko odparli 5 wypraw krzyżowych. Dopiero krwawe spory wewnętrzne wśród husytów (bitwa pod Lipanami 1434) doprowadziły do pojednania się części spośród nich z Kościołem i cesarzem Zygmuntem Luksemburskim (kompaktaty praskie w roku 1436), co umożliwiło powstanie na pewien czas pierwszego w Europie państwa z tolerancją religijną.

Tablica II: *Europa i Czechy za cesarza Karola IV Luksemburskiego*. Za panowania tego władcy, gdy Jan Hus dorastał, Czechy należały do najpotężniejszych państw europejskich. Karol IV był nie tylko zręcznym politykiem, ale także mecenasem sztuki i nauki (założył między innymi uniwersytet w Pradze, w roku 1348), czas jego panowania był jednym z najświetniejszych okresów w dziejach Czech.

Autorzy tekstu zamieszczonego na tablicy III (*Ecclesia – triumf i kryzys*) informowali w dużym skrócie o przyczynach powstania świeckiej potęgi Kościoła katolickiego i dominacji papieżstwa, której szczyt przypadł na wiek XIII (czasy pontyfikatu Innocentego III), przedstawili także przyczyny, które złożyły się na kryzys Kościoła w XIV i XV wieku. Słusznie zauważyli, że największe zagrożenie dla Kościoła nie pochodziło z zewnątrz, ale ze sporów wewnętrznych w postaci schizmy zachodniej (1378), kiedy to Kościołem zarządzało równocześnie 2 papieży, a 3 nawet było ich od roku 1409. Dlatego też w owych czasach nadzieję na zażegnanie kryzysu zaczęto pokładać w soborach, które miały być najwyższą władzą w Kościele. Równocześnie autorzy wystawy zapomnieli dodać, że o ile tak zwani koncyliarzyści chcieli reformy instytucji kościelnych, to otwarcie buntownicy, tacy jak Wiklif, a po nim Hus, nie chcieli żadnych reform, ale wręcz domagali się likwidacji papieżstwa jako instytucji.

Tablica IV (*Alternatywa religijna: sekty i św. Franciszek*). Tekst zamieszczony na tej tablicy informował o działalności alternatywnych ruchów religijnych, propagujących dobrowolne ubóstwo, krytykujących papieża i bogactwo ówczesnego Kościoła. Wśród nieortodoksyjnych sekt autorzy przedstawili w pierwszym rzędzie tak zwanych albigen-sów, zwanych też katarami, którzy najbardziej oddalili się od doktryny chrześcijańskiej. Członkowie tej sekty rozróżniali jedynie absolutne dobro i absolutne zło. Byli z ducha manichejczykami, których doktryna przybyła ze Wschodu. Dla nich nawet Chrystus nie był zbyt ważny, a jego ponowne przybycie na Ziemię niewiele zmieniało. Z tego powodu byli oni dla Kościoła tak niebezpieczni, że w 1209 roku ogłoszono przeciwko nim krucjatę. Drugą znaczącą sektą eksponowaną na tej tablicy byli waldensi, czyli ubodzy z Lyonu. Ich założycielem był krzewiciel „dobrowolnego ubóstwa” – kupiec z Lyonu Piotr Valdo (nie Valdes). Postulował on swobodne głoszenie słowa Bożego (także przez świeckich), obowiązek prawdziwego ubóstwa, a także odrzucenie wszelkiej przemocy. W XIV wieku waldensi mieli dotrzeć do południowych Czech, gdzie działał w okolicach późniejszego Taboru kaznodzieja Piotr Reiser. Część z nich znana była w Czechach pod nazwą pikardów. Wydaje się nieco dziwne, że obok wyżej wymienionych sekt autorzy usytuowali św. Franciszka z Asyżu, który wprowadził propagował ideę „dobrowolnego ubóstwa”, ale przeciwko papieżowi nigdy otwarcie nie występował. Poza franciszkanami powstały w XIII wieku inne zakony żebracze, między innymi dominikanie. Już w 1181 roku do walki z heretykami powołano specjalne sądy inkwizycyjne [*inquisitio* – śledztwo] w diecezjach początkowo pod nadzorem miejscowego ordynariusza. W 1231 roku sądy te powierzono nowym zakonom, głównie dominikanom. Od 1252 roku mia-no zezwolić na stosowanie w śledztwie tortur. Autorzy komentarza szczegółowo opisali metody procedowania stosowane przez inkwizycję, choć nie podkreślili, że karę śmierci wykonywała władza świecka i że inkwizytorzy ścigali nie tylko heretyków, ale także pospolitych wichrzycieli, dążących pod pozorem działań religijnych do zburzenia ładu społecznego.

Tablica V – *Praga centrum odnowy duchowej*. Autorzy w tekście komentującym wskazali na to, że dotarcie do Pragi poglądów Johna Wiclifa, który odrzucał świecką władzę Kościoła, doprowadziło do wzrostu świadomości religijnej wśród ludzi świeckich w Czechach. Co raz wyraźniej dostrzegano wówczas niedostatki i grzechy ówczesnego Kościoła hierarchicznego. Cesarz Karol IV i jego przyjaciel arcybiskup Ernest z Pardubic widzieli potrzebę odnowy wewnątrzkościelnej. Popierali działalność kaznodziejów, takich jak mnich austriacki Konrad Waldhauser, ganiących chciwość kleru i praktyki symoniackie. Śladem tegoż mnicha podążał w duchu *devotio moderna* (nowa pobożność) Czech Jan Milicz z Kromieryża, który utworzył przytułek dla „upadłych kobiet” pod nazwą *Nowe Jeruzalem*. Innymi głoszącymi reformę i odnowę Kościoła w duchu nowej pobożności byli Maciej z Janova, Wojciech *Raňkův* z Ježova i Tomasz ze Štitnego.

Tablica VI (*Uniwersytet Praski Alma Mater Jana Husa*) przedstawiała w dużym skrócie edukację i działalność dydaktyczną Jana Husa w ramach wszechnicy praskiej. Autorzy informowali, że Hus urodził się prawdopodobnie około 1371 roku w Husincu

koło Prachatic. W szkole miejskiej w Prachaticach otrzymał też wykształcenie podstawowe. Z uniwersytetem w Pradze związał się na przełomie XIV/XV wieku. W 1398 roku uzyskał tytuł *magistra artium*. W 1400 roku był przez 6 miesięcy rektorem, a w 1401 roku piastował godność dziekana *artium* (sztuk wyzwolonych). Oprócz działalności na uniwersytecie popularności przysparzało mu głoszenie kazań w Kaplicy Betlejmskiej (1401).

Tablicę VII poświęcono omówieniu literackiej twórczości Jana Husa, który najwięcej pisał w ostatnich 15 latach swego życia. Autorzy tekstu umieszczonego na tablicy informowali, że wydane do tej pory jego pisma podzielone są na 27 tomów. Niektóre nadal czekają na edycję. Jako jedno z ważniejszych dzieł wymienili *Super sententiarum quattuor*, czyli komentarz do *Sentencji* Piotra Lombarda. Hus zdefiniował w nim swoje założenia teologiczne, które stopniowo stawały się coraz bardziej radykalne. Także zbiór kazań *Postylla*, wydany po czesku i po łacinie, wskazywał na znaczne już oddalanie się autora od oficjalnej doktryny Kościoła. Najśłynniejszym jednak dziełem, które stało się podstawą do oskarżenia Husa o herezję, było dzieło *De Ecclesia [O Kościele]* z 1412 roku. Niektórych zawartych w nim tez bali się powtarzać nawet uczniowie Husa.

Na tablicy VIII (*Nauki Husa – przeznaczenie dla dobra i zła*) starano się zaprezentować kwintesencję poglądów Jana Husa. Już od 1400 roku był on – podobnie jak inni czescy teolodzy – gorącym zwolennikiem nauki Johna Wiklifa, który odwołując się do poglądów św. Augustyna, uznawał tak zwaną predestynację, czyli przeznaczenie człowieka (niezależnie od jego czynów) albo do zbawienia, albo do potępienia. W opinii autorów wystawy średniowieczny Kościół miał ukrywać albo zniekształcać tę naukę. Równocześnie nie dodawali oni, że coraz potężniejszy tomizm zaczął potępiać augustynizm, a zwłaszcza naukę o predestynacji. Kościół też miał głosić, że mają prawo osądzić jego członkowie, choć sami są przecież grzeszni. Rozwijając twórczo myśl Wiklifa, Hus coraz bardziej stawał się dysydem i kacerzem, choć zdaniem autorów nadal chciał pozostać wzorowym(?) księdzem. Skazany przez sąd papieski odwołał się do samego Chrystusa, co było jawnym podważeniem autorytetu Stolicy Apostolskiej. Autorzy wystawy, pomijając ten fakt, dość mętnie tłumaczą, że „męczeńską śmierć” Husa Europa doceniła dopiero w latach późniejszych, między innymi do Husa odwoływał się Luter i pozostali przywódcy reformacji.

Tablica IX (*Kaznodzieja reformy*) prezentowała kaznodziejską działalność Jana Husa, ilustrowaną dwiema rycinami, przedstawiającymi Husa na ambonie oraz zdjęcie zrekonstruowanej Kaplicy Betlejmskiej. W kaplicy tej został on w 1402 roku kaznodzieją, nie przestając zarazem nauczać na uniwersytecie. W swych kazaniach skierowanych zarówno do możliwych, jak i do prostego ludu krytykował rozliczne wady ówczesnego kleru. Był zdania, że w reformie Kościoła winny brać udział także osoby świeckie. Krytykował zachłanność księży, a w 1412 roku potępił także sprzedaż odpustów na rzecz krucjaty przeciw królowi Neapolu. Miał zresztą negować samą ideę wypraw krzyżowych, choć autorzy komentarza zapomnieli dodać, że był to okres wzrostu niebezpieczeństwa ze strony Turków osmańskich. Potępienie, a następnie spalenie pism Wiklifa z nakazu arcybiskupa Zbyńka Zajíc z Hazenburka (Hazmburka) zwanego Abecedą]

w 1410 roku doprowadziło do rozruchów w Pradze. W ich konsekwencji Hus obłożony klątwą zmuszony został do opuszczenia Pragi.

Tablica X (*Hus przed sądem kościelnym*) ukazywała 4 ostatnie lata życia Jana Husa. Po wyjeździe z Pragi Hus zamieszkał najpierw na Kozim Hradku (1413), a od lipca 1414 roku na zamku Krakovec koło Rakovnika. Stamtąd 11 października 1414 roku wyruszył na sobór do Konstancji.

Tablica XI (*Errores Joannis Hus*) opisywała w skrócie błędy, o które władze kościelne oskarżały Husa. Specjalna komisja soborowa zajęła się przede wszystkim niektórymi tezami zawartymi w dziele *De Ecclesia*. Liczbę błędów, które przypisywano Husowi, ustalono na 30. Czescy autorzy komentarza zamieszczonego na tablicy sami przyznawali, że niektóre tezy nie wynikały z chęci reformy, ale były wręcz próbą podważenia fundamentów Kościoła i jego autorytetu. Niektóre, szczególnie potępiane tezy brzmiały następująco: 1. Każdy jest predestynowany, czyli z góry potępiony przez Boga albo z góry zbawiony, nawet gdyby utracił łaskę pozyskaną dodatkowo; 2. Księżą żyjący w grzechu płamą i hańbią swój stan; 3. Papież nie jest prawdziwym następcą św. Piotra, skoro żyje w grzechu; 4. Nikt nie może być panem świeckim (na przykład cesarzem), biskupem czy prałatem, jeśli żyje w grzechu śmiertelnym; 5. Ludzkie uczynki dzielą się na prawe lub nieprawe. Jeśli człowiek jest prawy, to cokolwiek uczyni jest prawe i na odwrót.

Na tablicy XII (*Śladami Jana Husa w Konstancji*) autorzy tekstu zawarli opisy najważniejszych miejsc związanych z pobytem Jana Husa w Konstancji. Opisy zilustrowano rycinami i planem ówczesnej Konstancji. Pokazano między innymi: 1. bramę miejską Schnetztor w pobliżu dzisiejszego „Domu Husa”, gdzie prawdopodobnie zamieszkiwał on w dniach od 3 do 28 listopada 1414 roku; 2. Siedzibę antypapieża Jana XXII, gdzie aresztowano Husa 28 listopada 1414 roku; 3. Klasztor Dominikanów, gdzie więziono Husa od grudnia 1414 roku do marca 1415 roku; 4. Zamek biskupi w Gottlieben będący więzieniem Husa od kwietnia do czerwca 1415 roku; 5. Klasztor Franciszkanów, trzecie miejsce więzienia Husa i miejsce jego publicznych wystąpień w dniach od 5 do 8 czerwca 1415 roku; 6. Münster – katedra w Konstancji, gdzie ostatecznie 6 lipca 1415 roku skazano Husa na śmierć; 7. Prawdopodobne miejsce kaźni i spalenia Husa pod murami miasta 6 lipca 1415 roku. Po egzekucji prochy kaznodziei wrzucono do Renu. Autorzy komentarza zamieszczonego na tablicy XII podkreślili, że Hus otrzymał zaproszenie do Konstancji od samego cesarza Zygmunta Luksemburskiego. Zapomnieli jednak dodać, że glejłt, czyli list bezpieczeństwa, był wydany tylko na czas przejazdu przez Niemcy i nie gwarantował Husowi bezpieczeństwa podczas trwania soboru. Dlatego też niebawem potraktowano go w Konstancji jako heretyka, który błędów swoich nie odwołał. Na dodatek ciążyła na nim klątwa i wezwanie przed sąd papieski, co Hus otwarcie zignorował. Trzeba przyznać, że pomimo namów ze strony Zygmunta i nastawionych koncyliarystycznie ojców soboru Hus, nie chcąc okazać słabości i narazić się swoim czeskim zwolennikom, twardo obstawał przy swych poglądach.

Na rycinach umieszczonych na Tablicy XIII (*Męczennik świętej pamięci*) ukazany został Hus płonący na stosie w symbolicznym otoczeniu późniejszych przywódców reformacji, dla których stał się wzorem do naśladowania. Liczne wizerunki kielicha stano-

wiły symboliczne nawiązanie do równości wszystkich wiernych i komunii pod dwiema postaciami (*sub utraque specie*). Skazanie na śmierć Jana Husa doprowadziło do rozruchów i w końcu do wojny domowej w Czechach. Zakończyła się ona swoistym konsensem i podpisaniem w 1436 roku tak zwanych kompaktatów, które zatwierdzały zawarcie zgody religijnej. Tym sposobem Czechy stały się pierwszym w Europie krajem pluralizmu religijnego.

W komentarzach umiejscowionych na Tablicy XIV (*Współczesne przesłanie Husa*) autorzy wystawy skupili swą uwagę na nowym spojrzeniu na postać i dzieło Jana Husa, które to spojrzenie zaczęło się pojawiać w XVIII wieku wraz z „czeskim odrodzeniem narodowym”. Tak jak wcześniej, w czasach kontrreformacji, głównie za sprawą jezuitów demonizowano Husa, przeciwstawiając jego niesławną heretycką pamięć innemu Janowi, zamordowanemu przez Wacława IV Nepomucenowi, tak teraz zaczęto widzieć w Husie bohatera narodowego. Do stworzenia nowego patriotycznego wizerunku walczyły przyczyniła się czeska historiografia, a zwłaszcza Franciszek Palacký. Hus stał się symbolem walki o niezależność narodową i religijną. Towarzyszył czeskim żołnierzom na frontach I wojny światowej. Tradycję husycką, a zwłaszcza jej nurt radykalny, chcieli zawłaszczyć także czescy komuniści, co autorzy wystawy skwapliwie im wytknęli. Obecnie w XXI wieku istnieje potrzeba weryfikacji wielu mitów z przeszłości oraz głębszego zrozumienia samej idei husytyzmu w kształtowaniu się charakteru narodowego i politycznego Czechów.

Trzy ostatnie tablice na wystawie (XV, XVI, XVII) poświęcono polskim wątkom w życiu Jana Husa. Przypomniano, że już w 1360 roku powstała na uniwersytecie praskim liczna nacja polska. Według niektórych szacunków w latach 1367–1419 studiowało lub wykładało w Pradze przynajmniej około 1000 Polaków, między innymi Stanisław ze Skarbimierza i Paweł Włodkowic. Razem z Husem bakalaureat uzyskali między innymi Franciszek z Brzegu i Jan z Falkowa. Najwybitniejszym mistrzem praskim pochodzącym z Polski był Mateusz z Krakowa, późniejszy biskup Wormacji i zwolennik reformy Kościoła. Był on także autorem znanego dzieła *O praktykach Kurii Rzymskiej*, na które Hus często się powoływał. Polską obecność w Pradze wzmocniło ufundowanie w 1397 roku z inicjatywy królowej Jadwigi tak zwanej Bursy Litewskiej. W Polsce nauka Jana Husa nie zapuściła głębszych korzeni, choć Hus, zwalczając wpływy Niemców na uniwersytecie praskim, wystosował list gratulacyjny do Jagiełły po jego zwycięstwie pod Grunwaldem. Autorzy wystawy nie wspomnieli, że po stronie husytów walczyło wielu rycerzy polskich i litewskich, takich jak Dobiesław Puchała, Wyszek Raczyński czy książę Zygmunt Korybutowicz. W 1433 roku husyci udzielili Polsce zbrojnej pomocy w wojnie z zakonem krzyżackim. W trakcie soboru w Konstancji większość delegatów polskich, poza biskupem Andrzejem Łaskarzem, odnosiła się do Husa przyjaźnie. O odwiedzinach Polaków w więzieniu, między innymi Zawiszy Czarnego, wspominał sam Hus. Podobnie jednak jak inni koncyliaryści Polacy ostatecznie potępił Husa, choć gorąco namawiali go, aby odwołał swe „błędy”. Autorzy wystawy podkreślili też, że wprawdzie polski kronikarz Jan Długosz potępiał Husa jako heretyka, ale podziwiał jego niezłomność i odwagę.

Do postaci Husa odniósł się w grudniu 1999 roku osobiście sam św. Jan Paweł II, wyrażając ubolewanie z powodu okrutnej śmierci czeskiego kaznodziei. Słowa te skierował w trakcie audyencji dla uczestników sympozjum naukowego, poświęconego Husowi. Autorzy wystawy nie dodali jednak, że wprawdzie papież potępił okrutny wyrok, ale nie zrehabilitował Husa i jego poglądów. Sam zresztą widoczny na zdjęciu obok kardynała Miloslava Vlka zmarły niedawno znakomity czeski historyk prawa i autor książki o procesie Husa Jiří Kejř zapytywał niemal retorycznie: „Dlaczego wy katolicy, łącznie z papieżem, chcecie nam rekatolizować Husa? Sam Hus prawdopodobnie by tego nie chciał”. Zresztą w świetle ówczesnego prawa kanonicznego wyrok wydany w Konstancji był jak najbardziej zasadny, bo „błędów”, o które go oskarżano, Hus nigdy nie odwołał.

Na koniec wypada pochwalić ciekawe rozplanowanie całej wystawy, ukazującej w przekroju życie i działalność Jana Husa, nad czym osobiście czuwała jej kuratorka, pracownica Biblioteki Jagiellońskiej – mgr Małgorzata Kusak.

JAN HUS 600 YEARS LATER

SUMMARY

The exhibition entitled Jan Hus 600 years later – organized by the Czech Center in Warsaw – was opened at the Jagiellonian Library on 14th January 2016. It was followed by a discussion panel, the Czech part of which was represented by Petr Janyška Ph.D. and Jakub Smrčka M.A., while the Polish part was represented by Paweł Nowakowski Ph.D. and Tomasz Graff Ph.D. The exhibition consisted of illustrations with explanatory notes in Polish and Czech placed on 18 boards showing the life and work of Jan Hus, i.e. his studies, his academic and literary career, his preaching and his death at the stake in 1415.

SŁOWA KLUCZOWE:

husytyzm, sobór, herezja, koncyliaryzm, predestynacja, kalikstyni, taborcy

KEYWORDS:

Hussitism, Church council, heresy, conciliarism, predestination, Calixtines, Taborites

